

УДК 81'27'272:340.134(477)

ПРОЕКТ ЗАКОНУ «ПРО МОВИ В УКРАЇНІ» Й ДИСКУРС УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

Петро Луньо

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
montenj@mail.ru*

Визначено напрямки інтерпретації проекту закону «Про мови в Україні» в матеріалах друкованих мас-медіа. Розкриваючи висновки фахівців щодо законопроекту, його мету та цілі, інтерпретацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин та положень Конституції України, відповідність юридичним нормам, реакцію суспільства, публікації історичного й антиісторичного дискурсів доносять до суспільства два мовні образи України: країни з єдиною державною мовою і законодавчо двомовної держави.

Ключові слова: проект закону «Про мови в Україні», мовний образ України, мас-медіа.

Сучасну мовну ситуацію в Україні регулює Закон «Про мови» (1989) Української Радянської Соціалістичної Республіки, неіснуючої держави, колишні ж країни СРСР оновили своє законодавство: Молдова – 1994 р. зі змінами у 2003 р., Казахстан – 1997 р. зі змінами у 2004 р., Білорусь – у 2004 р., Киргизія – 2004 р., Таджикистан – 2009 р. Україна, як незалежна з 1991 р. держава, теж потребує нового закону про мови, про що твердять українські та закордонні експерти [1; 2].

Новий проект закону «Про мови в Україні» зареєстровано 8 вересня 2010 р. від Партії регіонів. Документ відразу став об'єктом тлумачення у мас-медіа. Мета статті – виявити напрямки трактування законопроекту у друкованих ЗМІ, завдання: 1) систематизувати публікації історичного (проукраїнського) та антиісторичного (проросійського) дискурсів (про два дискурси див.: [3: 178–179]); 2) з'ясувати напрямки моделювання мовного образу України; 3) вивчити аргументацію авторів. Актуальність статті зумовлена потребою об'єктивного розгляду законопроекту і донесенням його змісту до споживача, тобто до суспільства.

Публіцистичні статті, які стали джерельною базою нашого дослідження, взято із загальноукраїнських друкованих видань.

1. Основні положення проекту закону «Про мови в Україні»

Законопроект подали у Верховну Раду представники провладної коаліції С. Гриневецький (Блок Литвина), П. Симоненко (Комуністична партія України) і А. Єфремов (Партія регіонів). У вступі зазначено відповідність документа засадам державної мовної політики, що закріплені Конституцією України, врахування принципів, проголошених у Міжнародному пакті Організації Об'єднаних Націй та Конвенції Ради Європи про захист прав і основоположних свобод людини. Одна зі статей законопроекту присвячена російській мові в Україні та українсько-російській двомовності, яку визнано *важливим надбанням Українського народу, потужним чинником консолідації багатонаціонального українського суспільства*. Така інтерпретація двомовності в Україні нівелює історичну пам'ять носіїв української мови, замовчує

факти виникнення сучасної мовної ситуації в умовах бездержавності, яка тривала до 1991 р.

Статті містять низку законодавчо ненормативних понять, приміром «*достатня кількість*», «*у разі потреби*» тощо, які вносять хіба що нечіткість та неоднозначність у трактування положень.

Друга частина проекту передбачає зміни в законах, що регулюють застосування мов у різних сферах через розширення функцій російської мови. Загалом змін зазнає понад двадцять законів, зокрема закони про освіту (від дошкільного рівня до вищої школи), місцеве самоврядування, мову судочинства, телебачення, рекламу, кінематографію. Українська мова як єдина робоча визначена для здійснення законопроектів чи інших нормативних актів Верховної Ради. Основними мовами у сферах науки, інформатики, культури, інформації, зв'язку та реклами визнано українську, російську та інші регіональні мови. Положення пропагують нову державну мовну політику, породжують конфліктну мовну ситуацію в країні. Якщо врахувати, що в Україні вже двадцять років проголошено статус української як державної мови і соціум прийняв цей статус, то вказівка про двомовну, тобто українську та російську версії законопроекту, звучить досить штучно.

Постає питання, як друковані мас-медіа доносять положення законопроекту до суспільства. Скористаємося висновками Г. Мацюк про те, що сьогодні мовний образ України формують два протилежні дискурси, зокрема історично й етнонаціонально зорієнтований, а також антиісторичний, проросійський [3: 178–179]. У статті для висвітлення першого використовуємо публікації журналу «*Український тиждень*» та газети «*Україна молода*», а другий проілюструємо статтями із «*Комсомольської правди*». Кожен із дискурсів трактує ознаки сучасної мовної ситуації в Україні. Наприклад, якщо публікації першого розкривають русифікацію як процес, який перервав природній шлях творення української нації, то антиісторичний контекст другого із названих дискурсів скерований на розвиток ролі російської мови в суспільстві; якщо статті першого виявляють вплив політичного чинника (і зокрема, дії сучасних політиків, які при владі) в руйнуванні мовного образу України з єдиною державною мовою, то статті другого формують образ України як законодавчо двомовної держави, апелюючи до Європейської хартії регіональних або мов меншин тощо.

2. Образ України як країни з єдиною державною мовою

Висновки фахівців. Критичні зауваги до проекту закону «Про мови в Україні» висловила Вчена рада НАУКМА (УТ) [4], науковці (УМ) [5], юрист, екс-суддя Конституційного Суду України М. Кобзюра (УТ) [6], Комітет з питань духовності Верховної Ради України (КП) [7], Академія наук вищої школи (КП) [8].

Інтерпретація Хартії регіональних мов або мов меншин. Цей документ покладено в основу законопроекту «Про мови в Україні». Публікації розкривають підміну мети і завдань Хартії (УТ) [4]. Публікації виявляють подвійну сутність законопроекту, яка полягає у формальному забезпеченні мовного розмаїття України заради нового статусу російської мови (УМ) [5].

Відповідність проекту закону нормам українського законодавства. Законопроект визнано таким, що суперечить загальним засадам Конституції України (УТ) [4]. Стверджується про нівелювання конституційних засад через вилучення з низки нормативних актів покликання на ст. 10 Конституції, яка проголошує українську мову як єдину державну в Україні (УТ) [9]. Розділ II законопроекту, що визначає мову роботи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, судочинства, економічної і соціальної діяльності, суперечить рішенням Конституційного Суду

від 14 грудня 1999 р., надаючи російській мові статусу офіційної (УТ) [6]. У ст. 1, 3, 7 першого розділу законопроекту зафіксовано не передбачені Конституцією поняття *мовна група, регіональна мова, регіональна мовна група, українсько-російська двомовність*; ч. 3 ст. 8 передбачає ненормативний для міжнародно-правових актів критерій кількості осіб носіїв регіональної мови – 10% для здійснення заходів, спрямованих на використання регіональних мов або мов меншин. У проекті закону виставлено фіктивні дані про кількість осіб, які визначили російську мову як рідну, що не узгоджується з результатами перепису 2001 р. (УТ) [4].

Потреба захисту української мови. Українська мова як державна потребує захисту в Україні. Функцій державної мови сьогодні меншає, а сфери її використання цілеспрямовано звужуються (УМ) [10].

Мета законопроекту. Законопроект про мови названо «*термінатором*» *новітньої русифікації в країні*» (УТ) [11]. Цей документ становить загрозу цілісності української держави та самому її існуванню (УТ) [4]. Законопроект можна назвати, якщо виходити з його змісту, не законом про мови, а законом «Про русифікацію України» (УМ) [5].

Реакція суспільства. Проект закону «Про мови в Україні» викликав громадський спротив, навіть у російськомовних частинах України (УМ) [10], (УТ) [12], (УМ), [13], (УМ) [14], (УМ) [15], (УМ) [16].

3. Образ України як законодавчо двомовної держави

Висновки фахівців. Прибічники ухвалення закону покликаються на Раду Європи, яка висловила схвальну оцінку законопроекту і подала низку рекомендацій щодо кожної зі статей. Європейські спеціалісти, які оцінили проект закону «Про мови в Україні»: проф. Б. Баурінг (коледж Беркбек, Лондонський університет), проф. Р. Хофманн (професор публічного права, міжнародного і європейського права, Франкфуртський університет), проф. П. О'Ріагайн (доцент соціології мови, Дублінський університет) (КП) [17].

Інтерпретація Хартії. В основу проекту закону «Про мови в Україні» покладено положення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Виконання вимог цього документа визнано метою діяльності чинної влади (КП) [18; 19]. Перша частина законопроекту – це не що інше, як механізм обіцяної президентом імплементації Хартії (КП) [20]. Міністр освіти Д. Табачник заявив, що Європейська хартія та законопроект «Про мови в Україні» дають достатньо простору для функціонування російської мови у східних та західних регіонах (КП) [21].

Аргументом для швидкої і повної імплементації Хартії є невідповідність українського законодавства її положенням та необхідність іншого звіту України щодо виконання умов ратифікованого документа.

Європейську хартію регіональних мов, яка не створювалася для України і яку ратифіковано без попереднього обговорення в суспільстві, суть і мету якої спотворено через неправильний переклад основних термінів і неодноразово визначено в документі, сучасна українська влада трактує як юридичну норму «відліку» для українського законодавства (КП) [22]. Домінантну роль державної мови країни, яка виникла на основі українського етносу, теж визнано такою, що суперечить ідеї Хартії (КП) [23].

Висновки українських експертів про невідповідність законопроекту ідеям Хартії опубліковано після офіційного повернення документа без розгляду в парламенті (КП) [24].

Відповідність проекту закону нормам українського законодавства. Під час обговорення проекту закону «Про мови в Україні» його прихильники не розглядали питання про відповідність документа положенням Конституції України, зокрема ст. 10. Законопроект визначено «простим шляхом» для підвищення статусу російської мови, попри «законодавчі зачіпки», тобто положення Конституції, які можливо змінити лише через референдум (КП) [25]. Невідповідність законопроекту «Про мови в Україні» Конституції України та Рішенню Конституційного Суду щодо ст. 10 постає як наслідок недосконалого українського законодавства, яке нова влада має намір відкоригувати, мовлячи про необхідність закону про проведення референдуму для зміни основних положень Конституції (КП) [26].

Прибічники законопроекту «Про мови в Україні» акцентують на важливості узгодження українського та міжнародного законодавства, тобто закону про мови з Європейською хартією регіональних мов відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» (КП) [7]. Зважаючи на п. 2 ст. 19 цього Закону, який визначає пріоритет міжнародних договорів над законодавством України, підписання і ратифікація Україною міжнародних зобов'язань мають супроводжуватися ретельним аналізом суті документів та внутрішньодержавними реаліями, чого політики не дотрималися під час ратифікації Хартії.

Закордонні експерти не вказали на невідповідність законопроекту юридичним нормам у сфері термінології документа та неправильні статистичні дані законопроекту, що свідчить про необізнаність з мовною ситуацією в Україні.

Потреба захисту російської мови. Прибічники образу України як двомовної держави формулюють потребу захисту російської мови в Україні (КП) [21] (хоча її функціям нічого не загрожує: мову вживають політики, це мова ЗМІ, бізнесу, а законодавчо закріплені функції української як державної не зреалізовані, тому що не було ніяких санкцій у випадку невиконання законодавчих приписів). На Міжнародному форумі захисту російської мови в країнах СНД та Балтії, присвяченому підтримці законопроекту «Про мови в Україні», наголошувалося на потребі безупинної популяризації російської мови, яка, мовляв, сприятиме об'єднанню всього пострадянського суспільства (УТ) [27].

Російська мова як мова міжнаціонального спілкування має одержати статус другої державної в Україні (КП) [28]. Зі свого боку, Президент В. Янукович пообіцяв не зволікати з ухваленням закону для захисту прав російськомовного населення України (КП) [29]. Поряд із заявою Президента про українську як єдину державну мову країни є коментарі про лобювання російської мови (КП) [18].

Зауважимо, що заява Президента про українську мову як єдину державну викликала невдоволення серед прибічників двомовної України, зокрема в Російській Федерації (КП) [30]. Обов'язкове дублювання фільмів українською мовою, як і заява про українську як державну мову, потрактовано як насильницьку українізацію (КП) [31]. Українська мова, на думку прибічників законодавчо двомовної України, не потребує захисту від держави, а лише підтримки у сфері дитячої мультиплікації і літератури (КП) [32].

Проблему русофобства (КП) [28], на думку прибічників двомовності, ілюструє відсутність російськомовних телеканалів в Україні, фільмів з російським перекладом та російськомовних інструкцій медичних препаратів (КП) [23]. Однак наукові дослідження спростовують подібні маніпулятивні заяви [1, 49–74, 86–112; 2, 101–111, 261–271; 3, 156–165].

Водночас наголошено, що російською мовою розмовляє 300 мільйонів осіб, через що вона посідає п'яте місце у світі за кількістю носіїв. Статус офіційної, або державної, російська мова має в Білорусі, Казахстані, Киргизії, Абхазії; із 2009 р. російська мова визнана однією з восьми офіційних мов Нью-Йорка (КП) [23].

Окремі публікації об'єктивно відзначили, що українське законодавство навіть без Закону «Про мови в Україні» є лояльним щодо російської мови, однак проблема в тому, що в Україні не додержують приписів законів (КП) [23].

Мета/суть законопроекту. Очевидною метою законопроекту є законодавче затвердження українсько-російської двомовності у країні, про що заявив лідер партії, ініціатор проекту закону «Про мови в Україні» (КП) [23]. Сам документ, на думку його прибічників, «розширює культурні межі українців і оберігає їхні права» (КП) [7]. Законопроект уможливує поширення російської мови по всій країні (КП) [26] і є свідченням української євроінтеграції (КП) [7].

Реакція суспільства. У відповідь на протести проти законопроекту прозвучала заява від Партії регіонів про притягнення до кримінальної відповідальності політичних сил, журналістів та громадських лідерів за зумисне роз'єднання суспільства за мовною ознакою (КП) [17]. Самі протести названо провокаціями (КП) [7].

У Києві 12–13 листопада 2010 р. відбувся Міжнародний форум на захист російської мови в країнах СНД та Балтії. Проведення форуму було присвячене підтримці законопроекту «Про мови в Україні». Координатор форуму посол Росії в Україні М. Зурабов визначив законним прагнення здобувати освіту тією мовою, якою розмовляють у сім'ї, хоча не проти знання державної мови серед дітей російськомовних громадян (УТ) [27].

Отже, публікації ЗМІ пропонують історичне та антиісторичне тлумачення положень нового проекту закону «Про мови в Україні». На основі висновків фахівців, інтерпретації Хартії, відповідності документа нормам українського законодавства, потреби захисту мов, висвітлення мети законопроекту і реакції суспільства ми з'ясували, як формується два мовні образи України: з українською мовою як єдиною державною та законодавчо двомовної держави. Розкриття законопроекту «Про мови в Україні» у пресі засвідчує неузгодження дій українських політиків та суспільства. Політики не послуговуються результатами міжнародного соціолінгвістичного дослідження, в рекомендаціях якого зазначено, що в Україні повинна бути одна державна мова [1: 332–333].

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в описі представлень у ЗМІ нових питань мовної політики та мовної ситуації в сучасній Україні з метою вивчення такої проблеми, як ознаки маніпулятивного дискурсу влади.

1. Мовна політика та мовна ситуація в Україні : аналіз і рекомендації / за ред. Юліане Бестерс-Дільгер. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 363 с.
2. Мовна ситуація в Україні : між конфліктом і консенсусом. – К. : ППЕНД ім. І. Кураса НАН України, 2008. – 398 с.
3. *Мацюк Г.* Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики : навч. посіб. / Галина Мацюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 212 с. – (Сер. : «Мова і соціум» ; Вип. 2).
4. Експертний висновок щодо законопроекту «Про мови в Україні» // Український тиждень. – 2010. – 1 жовт. – № 40.
5. *Власенко А.* «Законопроект «Про мови» – це проголошення війни українцям» / А. Власенко // Україна молода. – 2010. – 8 жовт. – № 187.
6. *Безп'ятчук Ж.* Неофіційно державна / Ж. Безп'ятчук // Український тиждень. – 2010. – 1 жовт. – № 40.

7. *Наумова Д.* Закон о языках может быть принят до середины ноября / Д. Наумова // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 27 нояб.
8. Президиум Академии наук высшей школы Украины просит власть не допустить принятие закона о языках // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 14 сент.
9. *Тимчук У.* Русифікація нон-стоп / У. Тимчук // Український тиждень. – 2010. – 4 черв. – № 22.
10. *Максименко О.* Відром по «язику» / О. Максименко // Україна молода. – 2010. – 19 жовт. – № 194.
11. *Гарасим А.* Холостий постріл / А. Гарасим // Український тиждень. – 2010. – 6 листоп. – № 45.
12. Спротив двомовності. Супротивники двомовності є і в самій партії влади // Український тиждень. – 2010. – 22 жовт. – № 43.
13. *Клименко В.* Мова як остання барикада. Чи перша? / В. Клименко // Україна молода. – 2010. – 5 жовт. – № 184.
14. *Степанчук І.* Флешмобом і диктантом / І. Степанчук // Україна молода. – 2010. – 9 листоп. – № 209.
15. *Свиридовський А.* Мовна пісочниця / А. Свиридовський // Україна молода. – 2010. – 29 верес. – № 180.
16. *Городиська Я., Крайній І.* Є мова – є майбутнє! / Я. Городиська, І. Крайній // Україна молода. – 2010. – 8 жовт. – № 187.
17. Партія регіонів виступила в підтримку «язикового» закону // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 24 сент.
18. *Ткаченко Ю.* Герман заявила, что Янукович не отказывается от защиты русского языка / Ю.Ткаченко // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 9 марта.
19. *Ткаченко Ю.* Янукович даст русскому языку «зеленый свет» / Ю. Ткаченко // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 27 апр.
20. *Коваленко К.* Рекламу, кино и ТВ переведут на русский язык / К. Коваленко // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 26 апр.
21. Табачник назвал двуязычие богатством Украины // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 22 окт.
22. *Гончарук О., Каменская Е., Козуб Т.* Радио останется без украинской «обязаловки»? / О. Гончарук, Е. Каменская, Т. Козуб // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 7 мая.
23. *Хрусталеv А.* Язык раздора / А. Хрусталеv // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 29 мая.
24. Скандальный закон о языках вернули без рассмотрения в парламенте // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 20 нояб.
25. *Бура К.* В Запорожье русский язык получил статус регионального / К. Бура // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 9 сент.
26. *Богданова О.* Учимся говорить по-русски / О. Богданова // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 10 сент.
27. *Грабовський С.* Зламаний ключ імперії. Про нахабство розмовляти рідною мовою / С. Грабовський // Український тиждень. – 2010. – 21 листоп. – № 47.
28. *Каспарян Ю.* Мы хотим говорить по-русски! / Ю. Каспарян // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 30 янв.
29. *Тарасюк А.* Янукович пообещал Медведеву сделать что-то с русским языком / А.Тарасюк // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 5 марта.
30. *Ткаченко Ю.* В Москве недовольны заявлением Януковича о том, что украинский будет единственным государственным языком / Ю. Ткаченко // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 10 марта.
31. *Медведь С.* Заговорит ли кино по-русски? / С. Медведь // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 15 марта.
32. *Коваленко К.* Табачник хочет отменить украинский дубляж в фильмах / К. Коваленко // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 6 апр.

Умовні позначення використаних джерел

УМ – щоденна всеукраїнська газета «Україна молода»
УТ – всеукраїнський журнал «Український тиждень»
КП – щоденна всеукраїнська газета «Комсомольская правда»

**DRAFT LAW «ON LANGUAGES IN UKRAINE»
AND THE DISCOURSE OF UKRAINIAN MASS MEDIA****Petro Lunyo**

*Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine
montenj@mail.ru*

The article identifies the ways of interpreting the draft law «On Languages in Ukraine» in printed mass media. Disclosing the conclusions of experts on the draft law, its aim and purpose, interpretation of European Charter for Regional or Minority Languages and regulations of the Ukrainian Constitution, compliance with legal norms, society reaction, publication and historical and anti-historical discourses reveals two language images of Ukraine: a state with a single state language and legally bilingual state.

Key words: draft law «On Languages in Ukraine», language image of Ukraine, mass media.

**ПРОЕКТ ЗАКОНА «О ЯЗЫКАХ В УКРАИНЕ»
И ДИСКУРС УКРАИНСКИХ СМИ****Петр Луньо**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина
montenj@mail.ru*

Определены направления интерпретации проекта закона «О языках в Украине» в материалах печатных масс-медиа. Раскрывая выводы специалистов по поводу законопроекта, его цель и задачи, интерпретацию Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств и положений Конституции Украины, соответствие юридическим нормам, реакцию общества, публикации исторического и антиисторического дискурсов доносят до общества два языковых образа Украины: страны с единственным государственным языком и законодательно двуязычного государства.

Ключевые слова: проект закона «О языках в Украине», языковой образ Украины, масс-медиа.

Стаття надійшла до редколегії 01.11.2010

Прийнята до друку 20.11.2010